

ne pa črticam *Perom i olovkom* (275). V odstavku o Nazorju ni jasno, katera dela so *Istarske priče* (287). Med pisatelji, ki so vplivali na Nazorja, bi bilo treba omeniti Hugoja in Heineja. Razen tega je o Nazorju težko reči, da »vzorov ni imel mnogo«. Treba bi bilo, navsezadnje, navesti izdaje Nazorjevih del in glavno literaturo o njem, kakor je navedeno tudi pri manj pomembnih pisateljih. Sodba o Domjaniču bi bila lahko manj ostra, kot je v navadi: danes lahko že mirneje ocenimo lepoto njegovih štokavskih pesmi. Več prostora zaslužita Franjo Horvat-Kiš in Ivan Kozarac (295). Pri Krleži ni navedena literatura; treba bi bilo omeniti vsaj Vučetića (delo je sicer navedeno pri svojem avtorju na strani 335, vendar bi bilo bolje, ko bi bilo to storjeno pri Krleži). Tudi izdaja Cesarčevih del ni natančno navedena. Veliko veliko več pažnje zasluži Wiesnerjeva poezija. Kolarjevo delo bi bilo treba bolj zvezati v življenjem, ker je to njegova pomembna značilnost. Cesarić ni napisal toliko zbirk pesmi, kakor je navedeno na strani 322. Goranova Jama terja zaradi svoje vrednosti več analize in Goranovih del je več kot sedem zvezkov (330), vendar založba žal ni izpolnila te nacionalne dolžnosti. Na koncu puta ni najboljša Matkovićeve drama, to nam je po drami *Vašar snova* in še posebej *Heraklo* povsem jasno. Vladimir Popović zasluži (naj omenim samo poemo *Oči*) več ko tri vrstice petita, itd. Navsezadnje je škoda, da ni navedeno delo dveh pomembnejših prozaistov, ki še danes pišeta, Slavka Batušića in Stjepana Mihalića. Popolnoma zanesljivo drži, da ocena Petra Šegedina ne ustreza, ker je veliko pomembnejši od prostora, ki mu je odmerjen.

Navedel sem nekaj pomanjkljivosti in gledal sem, da so različne vrste, ker sem hotel s tem pokazati, kaj bi bilo (po mojem mnenju) potrebno za drugo izdajo dopolniti. (Seveda bi bilo treba popraviti napačno ali pomanjkljivo navedene letnice: Starčević je umrl leta 1896, ne 1895; Mihovil Nikolić je umrl 1951; tudi Pere Ljubić ni več živ: umrl je leta 1952; itd.)

A naj hitro omenim tudi dobre strani te knjige, ki so številnejše od napak. Predvsem popolnost, skoraj bi lahko rekli celo prevelika, glede starejših obdobij. Zakaj je bilo na primer potrebno omenjati (v učeniku, in sicer za slovenske šole!) razne Vežiče, Buzoliće itd., v istem hipu pa Perkovca odpraviti z nekaj vrsticami? Pri modernih pisateljih to ne moti, ravno nasprotno: čim več imen, tem bolje, o njih bo dokončno sodbo izrekla znanost, ko pride čas za to, danes pa je treba registrirati bogaten razvoj književnosti na različnih področjih.

Pri sodbah o posameznih pisateljih je bil avtor skoraj povsod zanesljiv. Ni se sicer čuditi, da mu ni spodletelo pri starejših, že obdelanih pesnikih in pisateljih (omenjam samo nekaj imen: Mažuranić, Senoa, Kranjčević itd.), ugodno pa je presenetil z lepo označitvijo na primer Krleže, Cesarca, Tadijanovića, Desnice, Marinovića, Kaleba, Vesne Parun itd. Še posebej ugodno zato, ker gre za pesnike in pisatelje, ki se večinoma še zmeraj razvijajo in jih je kot sodobnike težje oceniti. Nasploh je treba še posebej poudariti, da se je avtor trudil, da bi povsod posredoval izvirne in estetsko orientirane sodbe. To je še posebej pomembno, ker gre za učenik in ker so bili učeniki književnosti zelo pogosto samo zbirka podatkov, ne pa knjige, iz katerih bi mogli učenci zajemati tudi estetske spodbude.

Z eno besedo, Ravbarjev Pregled hrvatske, srbske in makedonske književnosti je dobra in koristna knjiga, katere relativne šibkosti je kaj lahko odpraviti, njene dobre strani pa jo že zdaj priporočajo za drugo izdajo. Treba je pohvaliti tudi založbo, da je knjigo okusno izdala. Posebej ugoden vtis napravlja veliko število fotografij, še celo najnovejših pesnikov in pisateljev.

Ivo Frangeš, Zagreb

DRUGA KNJIGA KRAIGHERJEVEGA CANKARJA

Zdravnik, pisatelj in Cankarjev prijatelj dr. Lojz Kraigher je nedavno objavil drugo knjigo svoje monografije o Ivanu Cankarju.¹ Po obsegu ni nič manj zajetna kakor prva, saj šteje kar 760 strani, razlikuje pa se od nje po tem, da je opremljena s številnimi slikami. To so fotografije Cankarjevih ljubezni in pisatelja samega ter reprodukcije nekaterih Smrekarjevih karikatur.

Knjiga obravnava Cankarjevo življenje in delo v zadnjem dobrem desetletju od kandidature oziroma Hlapca Jerneja pa do Podob iz sanj in smrti. Očitno je, da se je avtor na monografijo skrbno pripravil, saj upošteva vsa Cankarjeva dela in

¹ Lojz Kraigher, Ivan Cankar. Studije o njegovem delu in življenju, spomini nanj II. Cankarjeva založba, Ljubljana 1958.

pisma. Poleg tega tudi še neobjavljeno korespondenco in nova osebna pričevanja kakor tudi vse zadnje razprave in članke. Mnoge ugotovitve in sodbe pa zajema naravnost iz lastnega poznavanja pisatelja, njegovega časa in sodobnikov.

Kraigher, ki se z vidnim ponosom prišteva med redke še živeče Cankarjeve prijatelje, v svojem delu razodeva neomejeno ljubezen do njegove umetnosti, a tudi strastno zavzetost v prikazovanju Cankarja človeka. Takó njegovo osebnost kakor delo presoja skoraj izključno s sociološkega vidika, medtem ko o nekdanji podmeni o usodnem vplivu enureze skorajda ni več sledu. Vendar iz brezobzirne iskrenosti, s katero odkriva Cankarjevo človeško podobo, njene vrline in slabosti, pogosto začutimo zdravnika in naturalista.

Zdi se mi, da so avtorju najbolj uspela tista poglavja, v katerih nam osvetluje Cankarjevo človeško, zlasti erotično življenje in družbeno politično dogajanje njegove dobe. Tako je zelo plastično in, mislim, tudi pravilno in dokončno prikazal pisateljevo razmerje do Štefke Löfflerjeve in Mici Kesslerjeve. Na Štefko je bil navezan zgolj senzualno, poroko z njo je imel za dolžnost (ne za stvar srca), ki pa se ji je odtegoval, odkar je spoznal Mici, svojo idealno ljubezen in »popolno lepoto«. Tudi Cankarjev odnos do Nine Bergmannove, Mici Pfeiferjeve in Milene Rohrmannove je Kraigher ponazoril dovolj jasno in prepričljivo. Nekatere partije s to tematiko so napisane posebno zanimivo in razgibano, tudi obilno citiranje intimne korespondence tu ne moti, in jih bereš kot odlomke iz pravega romana. Prav tako nam vseskozi pritegujejo pažnjo žive oznake Cankarjeve dobe: opis volilnega boja v Zasavju, septembrskih dogodkov v Ljubljani, pisateljevega bivanja v Slovenskih goricah, nacionalnih bojev z Nemci pred vojno in zadnjih let Cankarjevega življenja.

Tu pa tam razlaga Kraigher Cankarjevo umetnost zelo bistro in prepričljivo ter v prikupni razpravni obliki; v črticah Pravica za pravico in Rumene rože spretno odkriva osebno izpovedne elemente, drugod, na primer v povestih Potepuh Marko in Krčmar Elija, pa uspešno primerja sorodne socialne motive. Tudi druga Cankarjeva glavna dela iz obravnavanega obdobja od Hlapca Jerneja preko Pohujšanja, Za križem, Kurenta in Lepe Vide do Podob iz sanj umeva in razlaga v bistvu pravilno. Moti in odbija pa tu metoda, čeprav je morda Kraigher hotel z njo popularizirati Cankarjeva dela tudi med bralci, ki jih ne poznajo: namesto da bi posamezne umetnine opredelil kar najbolj samostojno, vsestransko, prijetno in zgoščeno, se po navadi naslanja kar na Cankarjevo besedilo in navaja snovno vsebino z razvlečenimi in utrujajočimi citati ali parafrazami.

Pri označevanju umetnin pa je marsikaj nezadovoljivega, prehudo subjektivnega, tudi kar zadeva rezultate interpretacije. Grbec Vid iz vložne zgodbe v Novem življenju simbolizira pač npravstveno spačenost sebičnega mladega človeka, nikakor pa Cankar ni mogel imeti namena, da bi z njim vizionarno prikazal vrhove današnje svetovne reakcije. Če gledamo v sonetu Resignacija obup impotentnega moškega namesto navadne blamaže zavrženega snubca, zadevo brez potrebe kompliciramo. V zgodbi Greh mučena mačka pri najboljši volji ne more biti aluzija na pisateljevo sestro Lino; tu gre pač za pogostno otroško hudobijo nad živaljo in morda še za vpliv Poejevih grozotnih zgodb. Ne morem dalje razumeti, kaj je v Sosedu Luki, po psihologiji in etiki vrednem Dostojevskega, takšnega, da bi se Cankar v njem »krohotal... na račun kriminalnih zgodb in... šentflorjanskih bralcev« ter se »muzal od veselja, ker je kmečko dušo tako sijajno odrešil greha« (str. 180). Res, marsikje je treba v Cankarjevih junakih gledati pisatelja samega, povsod pa vendarle ne; tako si težko predstavljam pisatelja simboliziranega v Šimnu Sirotniku, skrajno prisiljeno pa bi bilo v boju med Osojnico in Prisojnico za Šimnovo grobljo videti boj med slovenskimi liberalci in klerikalci za pisateljevo dediščino. Pri Lepi Vidi Kraigher docela pravilno razlaga Poljančeve predsmrtne sanje kot vizijo socialistične prihodnosti; ne morem pa se zživeti v to, da bi Cankar tudi v posestniku Dolinarju upodobil samega sebe, čeprav predstavlja Milena Mici Kesslerjevo.

Ni dvoma, da je moral avtor monografije o Cankarju spregovoriti tudi o moderni kot celoti in o Cankarjevih literarnih tovariših; toda organski razporeditvi snovi bi bilo v prid, če bi bil o Zadrugi razpravljal že v prvi knjigi in če Ketteja ne bi bil prilepil kot epilog k drugi. Tudi glede moderne kot literarne družine se s Kraigherjem v nekaterih stvareh ne morem skladati, zlasti ne v tem, da gleda na Murna kot na literarnega začetnika in na Župančiča kot na meščanskega individualista. Kljub duhovnemu aristokratstvu, kakor ga razodevajo prenekatere njegove pesmi, bi si zelo pomišljal Župančiča tako negativno etiketirati. Tudi ne drži trditev, da bi »šele ob začetku osvobodilne borbe začel s pesmijo 'vstajenja' našemu

ljudstvu« (441). Njegova domovinska in socialna lirika se vendarle začena že z Dumo in nadaljuje v zbirki V zarje Vidove. Ne drži dalje Kraigherjeva misel, da se je Cankar »na Dunaju brčkone v prvi vrsti pod vplivom Župančiča za hip ogrel za dekadenco« (420). V resnici je bilo narobe: z dekadenco in njenimi poeti se je najprej seznanil Cankar, za njim Murn in nazadnje Župančič.

Prav je, da nas je Kraigher kot sodobnik opozoril na nesoglasja med Župančičem in Cankarjem; da so morala biti, na to kaže že razlika v temperamentih in nazorih, kakor jo poznamo iz njunih del. Toda zdi se mi, da so ostajala na ravnini medsebojnih človeških odnosov in da jih Župančič ni prenašal v javnost s svojimi pesmimi. K tej domnevi me navajajo Kraigherjeve razlage v poštev prihajajočih pesmi, ki so preveč subjektivne, da bi me mogle prepričati. Ne v Župančičevem Večnem življenju iz Čaše opojnosti, ki izraža dekadentski erotični gnus nad življenjem, zlasti pa ne v Murnovem ciklu Fin de siècle — pretresljivi izpovedi o zavrnjeni ljubezni in izživetju v dunajski beznici — ne vidim sledu o tekmovalnem »boju med brati« pesniki. Prav tako se mi ne zdi verjetno, da bi avtor Samogovorov namigoval na svoj »sovražni« odnos do Cankarja v pesmi Prijateljem, ki jo motivno in idejno povežujem s Pismojo mladine, torej z bojem mladih proti Aškercu. V smislu Kraigherjeve teze tudi ne morem razlagati pesmi Metamorfoze, Telesa naša, Gospa ter Nekaj čednih verzov in dva konfuzna soneta. Avtorja monografije namreč v sodbah lahko hudo zanese, če jih opira na takšna nezanesljiva tla, kot so slučajne podobnosti v imenih in besedah. Tako je o Beli krizantemi zapisal: »Z ‚indijsko‘ krizantemo je [Cankar] cikal na svojega grobarja [Župančiča], ki je nekoč s ‚Ptičem Samoživom‘ studiral verstvo Indijcev« (580). Nikakor nimam namena slepo zagovarjati Župančiča, toda bojim se, da Kraigher gleda nanj preveč črno, in bi rad, da pri presojanju naše literature ostanemo trezni in nepristranski.

Monografija o Cankarju ima poleg leposlovnih in esejističnih tudi izrazito polemične sestavine. Vsakdo ima pravico in dolžnost, da uveljavlja svoje prepričanje, zlasti kadar sodi, da se ujema z objektivno resnico, hkrati pa ne sme biti toliko zaverovan sam vase, da bi odrekal resnicoljubnost, demokratičnost in poštene namene drugim. Kraigher kot polemik uveljavlja svoje prepričanje ognjevit, korenito in samozavestno, do resničnega ali namišljenega nasprotnika pa je žal rad tudi nezaupljiv, jedek in krivičen. V svoji knjigi polemizira z Iv. Prijateljem, Iz. Cankarjem, Jos. Vidmarjem, Duš. Pirjecom, Fr. Koblarjem in Ant. Slodnjakom; kar se tiče njih odnosa do Cankarja in moderne, vidi v enih meščane, v drugih klerikalce. Zlasti je tendenciozen do profesorjev Slodnjaka in Koblarja: Slodnjakov govor ob 60-letnici moderne pred cukrarno razumeva docela laično in zato tudi napačno; njuno znanstveno delo, ki zbuja splošno občudovanje, označuje za »ponarejeno učenost na katedri z majjavimi nogami« (414); o Koblarju trdi, da Gregorčiča in Ketteja kot njun urednik »neprijazno jaše« in da bodo Ketteja »že še vzdignili na dostojnejši podstavek« (411). Kritike in polemike so nam tudi dandanes potrebne, saj razčiščujejo pojme in utirajo pot resnici; ne smejo pa biti takšne, da bi podirale medsebojno zaupanje in hromile ustvarjalno voljo, čeprav je imenovanima verjetno ne.

Da povzamem: polemična stran knjige je najmanj simpatična, pogosto odbijajoča; suha in utrujajoča je metoda citiranja, s katero avtor navadno obravnava pisateljeva dela. Živo, razgibano in prepričljivo pa Kraigher prikazuje Cankarjevo človeško podobo in njegovo življenjsko pot, njegovo beganje za čustveno srečo in popolno lepoto, otepanje z vsakdanjo bedo in telesno nebogljenostjo, njegov boj za socialno pravico vsega človeštva in vero v politično svobodo našega naroda. Morda bi bil storil avtor bolje, če bi nam dal biografski roman o Cankarju, kakor je leposlovno obdelal njegovo življenje že v odrsko oblikovani Umetnikovi trilogiji, ali pa nam ohranil samo svoje osebne spomine na pisatelja, sodobnike in takratni čas. Takšne spomine na Cankarja, kolikor bi osvetljevali njegovo osebnost in umetnost, bi morali v pravem času napisati še vsi drugi, ki so ga поблиže poznali; nepopravljiva škoda je, da sta za vedno odšla, ne da bi nam jih zapustila, pisateljev brat in bratranec. Pa tudi za takšno knjigo o Cankarju, kakor nam jo je dal Kraigher, mu moramo biti hvaležni — kljub nerodnemu prijemu pri obravnavi del in kljub nepotrebnim izpadom njegove polemike. Saj je na osnovi skrbno zbranega obširnega gradiva kot prvi pri nas osvetlil Cankarja plastično in v detajlih, z vso iskrenostjo in realizmom, v vsej njegovi mizeriji in veličini. Fotografije in reprodukcije so dragocen dodatek h knjigi, v kateri pogrešam vsaj še podobo Mici Kesslerjeve iz dobe Novega življenja; ponujajo nam misel na Cankarjev album, ki ga bo treba realizirati, brž ko bo mogoče, v obsegu Prešernovega.

Joža Mahnič